

Motsättningar i nordisk och mellaneuropeisk folkvandringstidskronologi.

För ett periferiskt område sådant som Norden är det av största betydelse att kunna samordna kronologin för en förhistorisk period med en av historiska data kontrollerad mellaneuropeisk kronologi för motsvarande period. Endast på detta sätt är det möjligt att inpassa de nordiska perioderna i ett större historiskt sammanhang.

Medan den nordiska kronologin för början av folkvandringstiden, 400-talet, har en i stort sett tillfredsställande kontakt till mellaneuropeisk kronologi, är detta däremot icke fallet med kronologin för de två följande århundradena. Svårigheten att anknyta 500—600-talens nordiska och mellaneuropeiska kronologier till varandra beror icke på att föreningspunkter skulle saknas; det kontinentala inslaget i Norden är vid denna tid t.o.m. så pass framträdande, att man velat förutsätta mindre invandringar från Mellan-Europa. Den närmaste orsaken är i själva verket den, att den mellaneuropeiska kronologin för dessa århundraden ännu icke är färdigt utformad.

Detta kan förefalla överraskande. Mellan-Europas germanområden ha ju vid denna tid i viss mån lämnat det förhistoriska skedet bakom sig och ryckt in i ett förstadium av historisk tid. Kontinentalgermanernas historia under Merovingernas epok är ju ganska väl belyst av talrika skriftliga urkunder, man har goda kunskaper om de olika germanfolkens kungahus och stormän, om de skilda rikenas relationer till varandra, om rikenas inre organisation, om handeln, om kyrkliga förhållanden och om rättsbruk. Det oaktat har man ännu icke på ett tillfredsställande sätt förmått anknyta periodens utomordentligt rika arkeologiska material till historiska data.

Inkongruensen mellan merovingertidens arkeologiska och historiska kronologi är framför allt en följd av att den *arkeologiska* merovingertidsforskningen är jämförelsevis ny. Frånsett L. Lindenschmits klassiska översikt *Alterthümer*

unserer heidnischen Vorzeit från 1880-talet, Bernhard Salins år 1904 utgivna stora undersökning *Die altgermanische Thierornamentik* samt en del monografier, bland dem några goda franska (av Pilloy m.fl.), hänför sig denna forskning huvudsakligen till de tre senaste årtiondena. Det första betydelsefullare försöket till en mera detaljerad gruppering av det tyska merovingertidsmaterialet gjordes år 1915 av Elis Brenner.

Karakteristiskt för det ringa intresse, som man länge hyste för merovingertidsforskningen, är att de kanske viktigaste arbeten, som under 1920-talet publicerades över hithörande mellaneuropeiska problem, voro författade av nordiska forskare; jag tänker närmast på Nils Åbergs böcker *Die Franken und die Westgoten in der Völkerwanderungszeit* (1923) och *Die Goten und die Langobarden in Italien* (1923) samt Sune Lindqvists mot de tidigare dateringsförsöken oppositionella *Vendelkulturens ålder och ursprung* (1926). Detta de nordiska arkeologernas intresse för mellaneuropeiska frågor var i själva verket ett uttryck för medvetandet, att förhållandena på kontinenten först borde redas ut, innan man med hopp om större framgång kunde lösa de egna problemen i Norden. Det var samma önskan att få grepp om de stora sammanhangen, som på sin tid gav upphov till Bernhard Salins tidigare nämnda *Die altgermanische Thierornamentik*, ett av de främsta verk, som någonsin skrivits om mellaneuropeisk och nordisk järnålder.

1930-talet blev i Tyskland en väckelsens tid för den arkeologiska merovingertidsforskningen. Det är en hel rad goda forskare, som gripa sig an med merovingertidsproblem: Walter Veeck, Hans Zeiss, Herbert Kühn, Joachim Werner, Ernst Petersen m.fl. Ur kronologisk synpunkt är det i synnerhet två arbeten, som böra nämnas, nämligen Werners *Die Alamannen in Württemberg*, tryckt år 1931, och Joachim Werners *Münzdatierte austrasische Grabfunde*, som utkom år 1935. Dessa två arbeten representera nämligen de två kronologiska riktningar, som för närvarande finnas företrädade inom tysk merovingertidsforskning. Skiljaktigheterna mellan de två kronologierna uppgå på en del punkter ända till ett sekel, avvikelser, som man knappast skulle vänta sig under en till hälften historisk period. Werners kronologi, som daterar merovingertidsmaterialet senare än Veeck, har de flesta anhängarna, såsom de tidigare nämnda Hans Zeiss, Herbert Kühn, Ernst Petersen, samt dessutom Hermann Stoll, Siegfried Fuchs m.fl. Till Veecks kronologi ansluta sig snarast icke-tyska forskare, såsom Sune Lindqvist och engelsmannen T. D. Kendrick.

Bägge riktningarna — såväl Veecks som Werners — ha försökt kombinera det arkeologiska materialet med historiska fakta. Veeck och Lindqvist¹ ha utgått från intressanta stratigrafiska iakttagelser i alemanniska gravfält. I det stora gravfältet vid Schretzheim i Würtemberg tro sig dessa forskare kunna påvisa en rent alemannisk del och en, i vilket gravgodset är starkt påverkat av frankisk kultur. Denna skiftning i materialet sammanställa de med den urkundsuppgift, enligt vilken det alemanniska område, till vilket Schretzheim hör, år 536 av östgotariket avträdde till frankerna. Året 536 är för Veeck och Lindqvist en viktig kronologisk fixpunkt. Ett annat årtal, som Lindqvist funnit användbart och som senare utnyttjats av Gutorm Gjessing² är 531, d.v.s. det år, då det gamla tyringska kungahuset störtades av frankerna. I Weimar, den förmodade huvudorten för det tyringska kungahuset, finnes ett stort gravfält, som anlagts på 400-talet. Lindqvist antager — i motsats till A. Götze, som år 1912 publicerade fynden³ — att detta gravfält icke användes efter 531.⁴ Han drar denna slutsats av iakttagelsen, gjord redan av Götze, att gravfältet saknar de för frankiska gravar kännetecknande fornsaksformerna. — Värdet av bägge dessa årtal, 536 och 531, har dock ifrågasatts av den wernerska riktningen.

Ett tredje årtal, som spelat en stor roll i diskussionen om merovingertidens kronologi, är 568, året för longobardernas infall i Italien. Redan Elis Brenner (a.a.) och Nils Åberg⁵ byggde mycket på detta årtal, medan Sune Lindqvist förhöll sig skeptisk.⁶ Senare har året 568 starkt pointerats av den wernerska riktningen.

Årtalet 568 är sammankopplat med frågan om uppkomsten av Salins stil II. Brenner, Åberg och Werner ha utgått från att stil II i sin utpräglat bandartade form från longobarderna överförts till germanområdena norr om Alperna, därifrån den sedan spritt sig vidare. Då stil II enligt dessa forskare utförmats bland longobarderna under deras Italien-tid, kan den följaktligen icke ha uppstått före 568, året för deras ankomst till Italien. Och enligt Werner kan stilen icke ha spritt sig till alemannernas område förrän efter 591.

¹ Sune Lindqvist, *Vendelkulturens ålder och ursprung*, s. 143 ff.

² Gutorm Gjessing, *Studier i norsk merovingertid*. Oslo 1934. S. 4 ff.

³ A. Götze, *Die althüringische Funde von Weimar*. Berlin 1912.

⁴ Lindqvist a.a., s. 126 ff.

⁵ Nils Åberg, *Die Goten und die Langobarden*, s. 178.

⁶ Lindqvist, a.a., s. 133 ff.

Werner har utförligt utlagt dessa frågor i sitt tidigare nämnda arbete *Münzdatierte austrasische Grabfunde*. Detta arbete är dock redan så till vida en missräkning, som författaren endast i enstaka fall direkt utnyttjar mynten för datering; mynten skulle i själva verket kunna tyda på en kronologi, som vore genomgående c. 50 år tidigare än den som Werner förfäktar. Han undviker myntens besvärande ålder genom att dels förklara, att mynten varit länge i omlopp förrän de nedlades i gravarna, dels genom att hävda förekomsten av en handelsspärr mellan longobarderna och alemannerna under åren fr.o.m. 568 till 591. Med tillhjälp av denna spärr får han sin kronologi att stämma överens med teorin om stil II:s uppkomst bland longobarderna; alla alemanniska gravar med longobardiskt inslag i gravgodset eller gravar, som innehålla stil II-ornerade föremål, daterar han till tiden efter 591.

Den största svagheten i Werners här i korthet omnämnda arbete är utan tvivel, att han haft en förutfattad mening om uppkomsten av stil II — nämligen att den uppstått bland longobarderna. Senare, år 1939, har Wilhelm Holmqvist i en förträfflig avhandling *Kunstprobleme der Merowingerzeit* s.a.s. ställt hela Werners kronologi på huvudet genom att förklara — med rätt eller orätt — att stil II uppstått bland frankerna och att stil II-ornamentiken bland longobarderna i Italien endast är en reliktormentik.¹

Som sammanfattning av vad som här blivit sagt om den mellaneuropeiska merovingertidskronologin kunna vi fastslå, att denna än så länge icke är övertygande och att de historiska anknypningspunkterna äro alltför få och osäkra. Detta gäller såväl den wernerska riktningens kronologi som Veecks. En av de största bristerna har varit att man i Mellan-Europa saknat en god relativ kronologi baserad på ett detaljstudium av de olika föremålstyperna. Veecks arbete är i själva verket en utmärkt början till en relativ kronologi. Men det erfordras betydligt flere liknande undersökningar, i synnerhet från andra germanområden, icke minst det frankiska. Sedan detta förarbete blivit gjort, kommer det säkerligen icke att möta större svårigheter att sammankoppla den relativa kronologin med historiska data och därmed forma en hållfast absolut kronologi.

Huru förhåller sig den nordiska kronologin till de här anförda riktningarna inom nuvarande tysk kronologi? Av det föregående ha vi sett att flere

¹ Holmqvists angrepp mot Werners kronologi har bemötts av H. Kühn i IPEK 1939—40, s. 228 ff.

nordiska forskare, såsom Salin, Lindqvist, Åberg och Holmqvist, fäktat med på den mellaneuropeiska arenan.

Då Montelius drog upp linjerna för den nordiska järnålderns kronologi, förlade han en periodgräns vid år 600. Detta gränsår framhövdes ytterligare genom Salins stilgruppering och datering av stil II:s första framträdande till slutet av 500-talet och tiden omkring 600. Den periodgräns, som Montelius och Salin trodde sig finna vid tiden omkring 600, gällde början av det skede, som numera i Sverige benämnes vendeltiden.

Den av Montelius och Salin givna dateringen av vendeltidens början har under senare tid i någon mån rubbats; det är praktiskt taget endast Åberg, som i huvudsak fasthållit vid den gamla kronologin.

Det kraftigaste angreppet har gjorts av Lindqvist i flere arbeten, det viktigaste av dem *Vendelkulturens ålder och ursprung* (1926). Den närmaste utgångspunkten för Lindqvist är stil II, som enligt honom icke är en fortsättning på stil I, såsom Salin antog, utan en med denna delvis samtida parallellföreteelse; denna uppfattning om förhållandet mellan stil I och stil II delas för övrigt numera av allt flere forskare. I överensstämmelse med sin åsikt om den mellaneuropeiska kronologin, som nära sammanfaller med Veecks, daterar han vendelkulturens början till tiden omkring 500, således 75—100 år tidigare än Montelius, Salin och Åberg.

Ett ur kronologisk synpunkt viktigt arbete är Gutorm Gjessings år 1934 utkomna *Studier i norsk merovingertid*. Gjessing bryter likaså med Salins stilteori, men stannar vid en kronologi, som ligger ungefär mitt emellan Salins och Lindqvists. Gjessings kronologi betyder — överfört på östskandinaviska förhållanden — att vendelkulturen i Norden uppstått vid mitten av 500-talet.

Även svenska forskare ha kommit till ungefär samma resultat som Gjessing, ehuru de icke alla behandlat de kronologiska problemen lika utförligt. Vi konstatera att Birger Nerman med stöd av sin minutiöst noggranna relativa kronologi över Gotland, daterar vendeltidens uppkomst till ungefär samma tid som Gjessing; sin uppfattning om vendelkulturens datering framlade han år 1937 i ett föredrag vid baltiska historikerkongressen i Riga.¹ Och försöker man utläsa tendensen i de yngre arkeologernas inställning till

¹ Birger Nerman, *Die Vendelkultur im Lichte der gotländischen Funde*. Pirmā Baltijas Vēsturnicku konference, Riga 1937 (1938), s. 94 ff.

vendeltidskronologin, så tycker man sig märka, att den i stort sett visar på samma linje som Gjessing; jag tänker främst på Holger Arbman och Wilhelm Holmqvist. Greta Arwidsson följer närmast Lindqvists kronologi.

Ehuru vi sålunda ännu icke kunna tala om en allmänt godtagen nordisk vendeltidskronologi, kunna vi dock fastslå, att skiljaktigheterna inom nordisk vendeltidskronologi icke äro så stora som inom tysk merovingertidskronologi. De som arbeta med nordisk absolut kronologi ha nämligen den stora förmånen att kunna bygga på en god relativ kronologi. Av allt att döma torde den nordiska vendeltidskronologin dessutom kunna sammanbindas med några historiska data. Jag avser kungshögarna vid Gamla Uppsala och den s.k. Ottarshögen i Vendel sn i Uppland. Enligt Nerman och Lindqvist äro Uppsala-konungarna Aun, Egil och Adils gravlagda i tre av högarna vid Gamla Uppsala, Ottar i Ottarshögen vid Vendel.

En uppsats, som Hans Zeiss år 1936 publicerade i *Fornvännen*, visar huru starkt de nuvarande riktningarna inom nordisk kronologi skilja sig från den i Tyskland dominerande wernerska kronologin. I uppsatsen, som bär namnet *Die Zeitstellung des Grabes 14 bei Tuna in Alsike, Uppland*, försöker Zeiss omdatera några viktiga nordiska vendeltidsfynd i enlighet med Werners kronologi. Till vilka konsekvenser användningen av den wernerska kronologin på nordiskt material skulle leda, kan här nämnas, att Ottarshögen borde omdateras från c. 500 (Lindqvist¹) eller 525 (Nerman²) till c. 625 eller ännu senare. Och dock är Ottarshögen den av kungshögarna, som väl säkrast kan sammanställas med en historiskt känd person. Den veeckska kronologin kommer närmare den nordiska — dock icke den av Åberg företrädda riktningen.

När en finländsk forskare ställs inför de här refererade kronologiska problemen, gör han naturligt nog en jämförelse med eget material. Därvid kan han utnyttja en ganska tillfredsställande relativ kronologi, resultatet av Alfred Hackmans och hans efterföljares noggranna undersökningar.

Denna finländska relativa kronologi konnekterar naturligast med den skandinaviska kronologi, som företrädes av Gjessing, Nerman och de yngre svenska arkeologerna. Visserligen kunna vi icke i Finland lägga en periodgräns vid 550, utan tydligen först vid omkr. 575, men detta beror på att de

¹ Sune Lindqvist, *Uppsala högar och Ottarshögen* (1936), s. 320.

² T.ex. Birger Nerman, *Sveriges rikets uppkomst* (1941), s. 82 ff.

nya kulturströmningarna nådde Finland något senare än de skandinaviska länderna. Av de tre skeden, i vilka jag indelat Finlands yngre folkvandringstid (*Skelettgravfälten på Kjuloholm i Kjulo I*, s. 172) motsvarar skede I (575—650 [675]) Nermans två första gotländska skeden, skede II (650 [675]—750) Nermans tredje och fjärde skede samt skede III (750—800 [825]) Nermans femte skede.

Jämföra vi åter den finländska relativa kronologin med riktningarna inom tysk merovingertidskronologi, framgår det tydligt att Werners dateringar äro alltför sena och Veecks alltför tidiga. Överför man nämligen Werners och Zeiss' (Fornv. 1936, se ovan) dateringar på finländskt material, blir man tvungen att förlägga början av skede I ett stycke in på 600-talet, event. till omkr. 650. Detta skulle å andra sidan betyda förekomsten av ett avsnitt av folkvandringstiden, omfattande 50—75 år, inom vilket vi knappast kunna placera en enda fornsak. De föremålsformer, vilka i Finland föregå skede I, såsom armborstspännen med spadformig fotskiva, armborstspännen med nålslida, armborstspännen med ringgarnityr, bågspännen med trekantig fotskiva (Hackman, *Die ältere Eisenzeit in Finnland* pl. 4: 4) ha redan i den nuvarande kronologin en ovanligt lång livslängd; det finnes inga förutsättningar för att pressa dessa typers dateringar in i 600-talet. Den veeckska kronologin skulle för sin del betyda en förskjutning av kronologin i motsatt riktning, varigenom en stor del av 600-talet praktiskt taget bleve fyndtomt.

Med ovanstående reflexioner har jag velat peka på svårigheterna att i detta nu åstadkomma en någorlunda tillförlitlig absolut kronologi för en del av den skandinaviska och finländska folkvandringstiden. Det stöd, som denna kronologi borde få i mellaneuropeisk kronologi, saknas ännu; de nuvarande tyska merovingertidskronologierna äro alltför osäkert anknutna till historiska data. Så länge den mellaneuropeiska kronologien ännu ligger i stöpsleven, äro vi i Norden hänvisade till eget material, även om resultatet endast blir en relativ kronologi med approximativa årtal.

Nils Cleve.